

JÓZSEF i. m. 20–1, 27), ezt mutatják továbbá a családi sírbolt feliratai a zombai rk. temetőben. Nomen est omen! Száz évvel később Dóry Frigyes világhíres tehennel büszkélkedő mintagazdaságát átvitt értelemben is "paradicsomi"-nak mondhatja GOMBKÓTÓ SÁNDOR gazdasági tanácsos (Jobaházi Dóry Frigyes paradicsomi gazdaságának ismertetése. H. n. 1936).

Megemlítem még, hogy e szép elnevezés ún. névbokrot teremtett. A szomszédos puszták egyike *Angyaldomb*, s a közeli malom: *Ördögmalom*. Nem csoda, ha e helynevekhez folklorizálódott helyi történetek kapcsolódnak! A bonyhádi Honismereti Kör egyik tagja mint kuriózumot közölte velem: Tudom-e, hogy 1945-ben az egyik Dóry – szerinte Ádám, Éva nevű feleségével – az orosz katonák elől cselédjéhez, Ördögmalomba menekült?! (Veszeli Lászlóné 60 éves bonyhádi adatközlőtől, 1992.)

Tán, hogy így is beteljesedjék az Írás – kiűzetett a Paradicsomból. Egy NÉKOSZ-szervező korabeli följegyzéseiből tudjuk: Dóry valóban a cselédjéhez menekült (MOLNÁR ISTVÁN, *Az eltűnt idő sodrában*. Egy NÉKOSZ-szervező följegyzéseiből: Dunatáj 2/1 [1979]: 44). Csakhogy Frigyesnek hívták, nem Ádámnak.

SOLYMÁR IMRE

Egy orosházi városnegyed családnevei 1928-ban

Hajdú Mihály munkásságában kutatási, tudományos szervezési és oktatói célkitűzések egymást erősítő sora valósult meg és folytatódik tovább. Szülővárosa, szülővidéke iránt érzett szeretetében, fáradságot nem kímélő baráti segítő tevékenységében kezdettől fogva jelentős helyet kapott az igen gyakori személyes kutatás, s az eredményeknek a "szűkebb hazában" történt közzététele. Hajdú Mihály az orosházi múzeum köré csoportosult, a néprajzkutató és polihisztor Nagy Gyula vezette kis gárda tagjaként, az ötvenes évek végén tette meg első lépéseit a tudományban. A kutatási lehetőségeket és a megismerésre méltó kérdéseket először Orosháza és környéke kínálta számára. Az orosházi múzeum igen színvonalas évkönyveiben, a Békési Élet című megyei folyóiratban és más "lokális" orgánumban közölt dolgozataiban a szaktudományi és a helyismereti kutatások ritkán elérhető szintézise született meg. Az egyik legfontosabb, elsősorban nagy tömegű egyházi anyakönyvi adatanyagra alapozott munkájában Orosháza XVIII. századi személynévrendszerét vizsgálja (Tanulmányok Orosházáról és környékéről. Szerk. NAGY GYULA. A Békés megyei Múzeumok Közleményei 7. Békéscsaba, 1983. 43–112). Kutatásának eredményeit felhasználva arra teszünk kísérletet, hogy Orosházának abban a negyedében (közigazgatási kerületében), amely Hajdú Mihályhoz talán a legközelebb áll, a születése körüli időpontban rendszerezzük és elemezzük a családnevek állományát. Célunk annak megállapítása – természetesen

csak néhány aspektusból –, hogy a XVIII. század végéhez mérten milyen mértékben és milyen irányban történtek változások.

Vizsgálódásunk kínálkozó s egyben sajátos "műfajú" forrása a nagyjából kereskedelmi célból, de a hivatalos nyilvántartások (véltetőleg házadó-összeírás) alapján 1928-ban megjelentetett Orosházi útmutató. A 167 oldal terjedelmű kötet a jőnevű helybeli officina, a Mitlasovszky-féle Orosházi Friss Újság Könyvnyomda munkája. Szerkezete az alábbi: a település négy kerülete és kerületbe nem sorolt lakott részei szerint tagolva, utcáról utcára haladva, a házszámok sorrendjében felsorolja az egyes házakban lakó tulajdonosokat, bérlőket, önálló családtagokat. A nők közül csak a családfőnek számító özvegyasszonyok szerepelnek. Az összeállítás 1931-től kiadott változatai a topografikus rendszer helyett egységesen betűrendbe sorolva tüntetik föl a település családfőit és a nagykorú, "önálló", de nőtlen férfiakat. Emiatt egy-egy településrész adatait szétszórták.

Az 1928-ban kibocsátott útmutatóban (38–60) leírt III. kerületbe tartozó *Zombai utca*-ban, a 8. házszám alatt áll ma is a Hajdú család régi fészke, Hajdú Mihály orosházi gyökereinek jelképes pontja. (Az utóbbi évtizedben a házszám a tizedik lett.) Az utca az 1744-ben újratelepített város egyik legelső utcája, neve a török utáni új honfoglalók Tolna megyében fekvő, előző lakóhelyének megörökítésével az utcanév-elkeresztelések bármelyik hullámát átvészelni képes utcanevek egyike Orosházán. Az 1928-as állapotú III. kerület tizenhét olyan utcáját válaszottuk ki a családnévek vizsgálatához, amelyek az első világháború előtt már léteztek. Ilyen módon 547 ház 986 nagykorú lakójának vezetékneveit elemezhetjük. (A legfontosabb utcák: a *Zombai* 64 házzal és 139 névvel, a *Luther* 59 házzal és 104 névvel, a *Székács József* 60 házzal és 95 névvel, a *Nyílt* 57 házzal és 89 névvel, a *Csabai* 59 házai és 114 névvel.) Maga a III. kerület – lakosságának fontosabb jellemzőit tekintve – jól mutatja az Orosháza népét alakító tradíciókat is, de a migráció hatásait is. A döntően agrártársadalmi vonásokat viselő lakosságot a városközponthoz csatlakozó utcák és utcarészek (különösen a *Táncsics Mihály utca* és a *Terényi utca* egyik oldala, amelyek még a III. kerületbe számítottak) nagyjából kereskedő, iparos, értelmiségi és alkalmazotti foglalkozású polgárai "színezték". Az utóbbi rétegek a sok tekintetben kezdeti és hiányos orosházi urbanizáció megvalósítói közé tartoztak. A polgári csoportokat a jelentős mozgékonyssággal jellemezhetjük. Tagjaik közül jó éhányan az 1870. évi vasútmegnyitást követő fellendülés évtizedeiben kerültek Orosházára, másfelől az első világháború alatt s a Trianon utáni években. A szülőhelyéhez legjobban ragaszkodó birtokos parasztsághoz képest a mobilitás a föld nélküli agrárnépesség körében is érdemi arányokat ért el.

A 986 férfi vezetéknev (a "családfő" jogállású özvegyasszonyok száma a vizsgált utcákban elérte a 172 főt, de mindannyian a férjük nevét viselték, az önálló nők ezen túli száma pedig elhanyagolható) révén rendelkezésünkre álló minta a III. kerületben akkor élt 3473 lakos – ebből 1603 férfi a kisgyermeki kortól az aggastyánokig, továbbá 362 özvegy nő és férfi – családnéveinek elemzésére módot nyújt. A vizsgált területen és időpontban kapott eredményeket Hajdú Mihály idézett munkájával párhuzamba állítva a családnévek gyakoriságára a következő adatokat kaptuk:

Az 1928. évi sorrend			A név helye és előfordulása			
(Az előfordulások száma)			1752-ben		1800-ban	
1-2.	Tóth	35	2-3.	10	3.	31
	Horváth	35	1.	16	1.	42
3.	Szabó	27	2-3.	10	2.	35
4.	Csizmadia	23	6.	7	6-9.	14
5.	Kiss	17	18-38.	2	5.	15
6-7.	Ravasz	16	39-111.	1	11.	12
	Szemenyei	16	39-111.	1	19.	9
8.	Rajki	15	39-111.	1	12-13.	11
9.	Benkő	14	39-111.	1	58-93.	3
10-12.	Baranyai	13	39-111	1	32-41.	5
	Jankó	13	nincs		42-57.	4
	Németh	13	nincs		6-9.	14
13-15.	Nagy	12	8-10.	5	12-13.	11
	Pusztai	12	nincs		23-25.	7
	Varga	12	8-10.	5	6-9.	14
16-17.	Kunos	11	nincs		42-57.	4
	Süle	11	39-111.	1	14-18.	10
18-19.	Kovács	10	8-10.	5	4.	19
	Verasztó	10	18-38.	2	58-93.	3
20.	Györgyi	9	nincs		58-93.	3
21-24.	Berta	8	39-111.	1	26-31.	6
	Dénes	8	nincs		14-18.	10
	Gombkötő	8	39-111.	1	58-93.	3
	Hegyi	8	39-111.	1	32-41.	5
25.	Csiszár	7	39-111.	1	58-93.	3
26-33.	Ács	6	nincs		nincs	
	Fekete	6	18-38.	2	58-93.	3
	Gulyás	6	39-111.	1	58-93.	3
	Hajdú	6	39-111.	1	94-141.	2
	Kocsondi	6	39-111.	1	58-93.	3
	Pukánszki	6	nincs		142-330.	1
	Szendi Horváth	6	nincs		nincs	
	Zalai	6	nincs		nincs	

Mintánkban öt-öt előfordulással szerepelnek még 1928-ban a további, tősgyökeresnek tudott orosházi családnevek is: *Ádász, Ágoston, Bánki Horváth, Gabnai, Sándor, Sinkó, Vági*. Négy-négy esetben: *Birkás, Dér, Fazekas, Juhász, Káposzta, Lénárt, Mihalecz, Papp, Pataki, Paulovocs, Szalai, Tobak, Zsiga*.

A kevés híján ezer "férfiágon" vizsgált személy családnévéből 1928-ban a kimutatásban szereplő 53 famíliához 498 fő tartozott. (Négy-szer vagy annál többször előforduló családnevek.) Az 53 családnévből mindössze öt (hat) tűnik olyannak, amely 1800 utáni betelepülésre enged következtetni, nemegyszer nyilván

beházasodás révén. Az első huszonöt vezetőknév már 1800 előtt szerepel Orosházán, esetenként nagyon eltérő gyakorisággal, a sor elején álló nyolc inkább csak helycserével. (Nyilvánvaló, hogy a III. kerületből történt "merítés" elemzésének érvénye a város egész lakosságát vizsgálva lényegesen módosulhat.)

A vizsgálatunkba vont 986 vezetőknév egyébként 359 családnevet takar összesen. Ezek közül – nagyjából az Orosházán töltött idő függvényében – a legtöbb mai szemmel már "régi orosházinak" mondható. Az orosháziai toleranciájára, nyitottságára mutat, hogy a német, szlovák, román származású, de már régen asszimilálódott családok nevét (pl. *Brebovszki, Brodszki, Csmela, Devosa, Dimák, Dominkó, Görbics, Holecska, Hoffer, Kersmayer, Krizsán, Lichtenstein, Melega, Menezdorf, Mihalecz, Plenter, Supkégel, Szikora, Triznyai, Voska, Zábrák, Zana*) egyáltalán nem érzik és korábban sem érezték idegennek. Sőt: már nem egyet tipikusan orosházinak tartanak. A leggyakoribb családnevek ugyanakkor egyértelműen érzékeltetik a város soha meg nem gyengült magyar voltát. Orosháza III. kerületének "mikrovilága" 1928 óta sok tekintetben megváltozott, a lakossága törzsét jelentő családok is, a "jellegadó" félszáz famíliából azonban ma is szinte kivétel nélkül élnek ott az újabb generációkból.

SZABÓ FERENC

Érzelmi elemeket hordozó földrajzi nevek

Noha egy közösség nyelvi tudatában élő földrajzi nevek sok régiséget hordozhatnak, mégis az újabb elemek mennyiségileg is meghatározóak, alighanem túlsúlyban vannak. Itt elsősorban azokra az elemekre kell gondolnunk, amelyek jórészt a "földrajzi köznevek" kategóriájába sorolandók. A névtannak az élőnyelvi kutatásokkal való kapcsolatát a földrajzi köznevek vizsgálata szélesítheti tematikailag és mélyítheti módszertani szempontból.

Az emocionális elemeket hordozó földrajzi neveket bízást sorolhatjuk a névanyag újabb rétegébe. Jól ismert dolog ugyanis, hogy vannak olyan földrajzi nevek, amelyeknek keletkezését érzelmi, hangulati tényezőkkel magyarázhatjuk. Néhány "beszédese" dűlőnév, határnév a "Vas megye földrajzi nevei" című kötetből: *Bárnevolna* (gyakori!), *Bárnevolna-major*, *Ebédleső-hegy*, *Jaj-völgy*, *Kopplaló* (gyakori!), *Proletár* (gyakori!) stb. – Lakott területre utaló nevek: *Gatyaszár utca*, *Gyerevissza utca*, *Kutyaszorító*, *Nikszbrót ~ Nikszbrót utca*, *Nincskenyér utca*, *Tecseráj* 'téeszépület, téesziroda', *Tetűvár* 'egykori cselédházak' stb. – Efféle "értékelő-minősítő" neveket például Zalában, Somogyban, Veszprém megyében is találhatunk. Ám mind a név alakjában, mind gyakoriságában kisebb-nagyobb eltérések vannak.

Így például Zalában a *Gatyaszár*, illetőleg *Gatya utca* mellett *Gatyaláb*, *Gatyaláb ület* is van. Külterületi névként a *Bárnevolna*, *Ebédleső*, *Jaj-völgy*, *Kopplaló*,